

Nyt fra Sprognævnet

1989/2 · juni

Til de der. . ?

Af Henrik Galberg Jacobsen

I en artikel i Nyt fra Sprognævnet 1987/1 brugte jeg en formulering med *dem* hvor man traditionelt ville forvente et *de*:

»..*dem* der forvaltede den nye retskrivning . . var lovlig tilbøjelige til at foretrække lille bogstav frem for stort . . « (s. 10, sp. 2).

Denne formulering gav anledning til 15 breve og telefonopringninger, det hidtil største antal reaktioner på en artikel i bladet, og det førte til at jeg i det følgende nummer i artiklen »Dem der. . ?«

forklarede og forsvarede min – og mange andres – brug af *dem* i den slags tilfælde.

I en efterskrift blev der gjort opmærksom på at artiklen jo kun drejede sig om brugen af *dem* hvor man kunne vente *de*, og at der i et senere nummer af bladet ville komme en artikel om det modsatte fænomen, *de* hvor man kunne vente *dem*. Artiklen her handler om en sådan brug af *de* i stedet for *dem*.

Hovedreglen

Når man overhovedet kan tale om brugen af *dem* »i stedet for« *de* og omvendt, forudsætter det en regel for normal eller korrekt sprogbrug. Denne regel kan kaldes *hovedreglen*, og den lyder sådan her:

Et personligt stedord skal stå i nominativ (nævnefald) når det er grund-

led, og i akkusativ (genstandsfald) i alle andre tilfælde.

Personlige stedord er ord som *jeg/mig, han/ham, hun/hende* og *de/dem*. For *de/dem*'s vedkommende er hovedreglen altså:

Når ordet er grundled, bruges formen *de*. Når det er andet end grundled, fx genstandsled eller styrelse i en forholdsordsforbindelse, bruges formen *dem*.

Det hedder altså fx

De er selv ude om det.

Dommeren gav *dem* en advarsel.

Hovedreglen utilstrækkelig

Men denne hovedregel er, som jeg også nævnte i min første artikel, utilstrækkelig til at forklare brugen af fx *jeg, han, hun* og *de* over for *mig, ham, hende* og *dem* i moderne dansk. Den passer fx ikke med sprogbrugen i de følgende eksempler:

(a)

Dem jeg fortalte om i går kommer på lørdag.

Ham med knækflippen er hendes lillebror.

(b)

Hun samlede *de* af ravperlerne der var gået i stykker.

Man må føle sympati for *de* af patienterne der går forgæves.

(c)

De der fortsat vil bebrejde os vores holdning i denne sag, vil vi anbefale et besøg på selve institutionen.

Bonusordningen er kun aktuel for *de* der kommer til tiden.

I de to første eksempler (a) er *Dem* og *Ham* grundled i hovedsætningen og skulle altså efter hovedreglen have heddet *De* og *Han* (jf. »*De* kommer på lørdag« og »*Han* er hendes lillebror«). I de fire andre (b og c) er *de* enten genstandsled eller styret af et forholdsord, og skulle altså have heddet *dem* (jf. »Hun samlede *dem*«, »Man føler sympati for *dem*«, »*Dem* vil vi anbefale et besøg«, »Bonusordningen er aktuel for *dem*«).

Man kan selvfølgelig løse problemet med at eksemplerne ikke passer med hovedreglen ved at erklære at de er ukorrekte. Men den går ikke.

De to første eksempler (a) er helt normale danske sætninger, mens de tilsvarende regelrette formuleringer virker noget tvivlsomme: »*De* jeg fortalte om i går kommer på lørdag«, »*Han* med knækflippen er hendes lillebror«. Også de to midterste eksempler (b) må betegnes som helt normale og korrekte sætninger. Og de to sidste eksempler (c) vil de fleste nok også nikke genkendende til, selvom de måske ikke bryder sig om dem og ikke selv ville bruge dem.

Brugen af *dem* i stedet for *de* og af *ham* i stedet for *han* – som i (a)-eksemplerne – gør jeg ikke mere ved her (se evt. nærmere i Nyt fra Sprognævnet 1987/2, s. 9–11). De andre eksempler kommer jeg nærmere ind på i det følgende.

Foran henførende sætning

Det særlige ved (b)- og (c)-eksemplerne er at der kommer en henførende sætning (relativsætning) efter stedordet. Det er først og fremmest i den slags tilfælde man træffer på *de* hvor man skulle vente *dem*. Og man træffer særlig tit på *de* i stedet for *dem* i konstruktioner hvor det henførende *der* eller *som* er grundled i bisætningen.

Desuden spiller det en rolle om der – som i (b)-eksemplerne – står et *af* mellem *de* og den henførende sætning, eller om *de* – som i (c)-eksemplerne – står lige foran den henførende sætning.

Foran af + henførende sætning

Vi ser først på de konstruktioner hvor der står en forholdsordsforbindelse med *af* mellem stedordet og den henførende sætning:

(b)

Hun samlede *de af ravperlerne* der var gået i stykker.

Man må føle sympati for *de af patienterne* der går forgæves.

Her har det i lang tid været almindeligt at bruge *de* uanset ordets funktion i sætningen. Dansk Sprognævn har flere gange behandlet konstruktionen, senest i nævnets årsberetning for 1974/75. Sprognævnet konkluderer dér at det er »almindeligt og forsvarligt« at bruge formen *de* i den slags konstruktioner, men tilføjer dog at det absolut ikke be rettigger til at »betragte brugen af objektformen *dem* som fejl, da denne sidste praksis endnu for mange mennesker er

den naturlige« (Årsberetning 1974/75, s. 28).

Knap 15 år før havde sprogforskeren Aage Hansen behandlet samme problem i sin bog Vort vanskelige sprog (1961, s. 84–85). Han kom til det resultat at »*de* nu nok i disse tilfælde er det mest mundrette for de fleste mennesker«. Og om brugen af *dem* mente han at den føltes som »noget kunstlet og som udtryk for en tilstræbt grammatisk korrekthed snarere end en naturlig udtryksmåde«.

Aage Hansen var muligvis lidt tidligt ude med sin vurdering til fordel for *de* foran *af*. I dag passer den fint med min sprogforneelse, og de mangé eksempler der er på denne sprogbrug i Sprognævnets citatsamling, peger i samme retning.

Der er dog ikke tale om at konstruktionen med *de* har udkonkurreret den med *dem*. Den vil muligvis gøre det en dag, men indtil videre er der simpelthen to korrekte formuleringsmuligheder foran en forholdsordsforbindelse med *af*:

Hun samlede *de af ravperlerne* der var gået i stykker.

Man må føle sympati for *de af patienterne* der går forgæves.

og

Hun samlede *dem af ravperlerne* der var gået i stykker.

Man må føle sympati for *dem af patienterne* der går forgæves.

Nogle – nok især yngre sprogbrugere – vil foretrække den første løsning, andre – nok især ældre – vil foretrække den anden.

Samme dobbeltmulighed er der i øvrigt ved konstruktioner med *blandt* i stedet for *af*:

Man må føle sympati for *de/dem blandt patienterne* der går forgæves.

Lige foran henførende sætning

Vi kommer nu til de mere tvivlsomme eksempler, dvs. dem hvor der ikke står et *af* (eller *blandt*) mellem stedordet og den henførende sætning (og hvor der efter hovedreglen skulle bruges *dem*):

(c)

De der fortsat vil bebrejde os vores holdning i denne sag, vil vi anbefale et besøg på selve institutionen.

Bonusordningen er kun aktuel for *de* der kommer til tiden.

Man kan her blot konstatere at den slags konstruktioner er uhyre almindelige, men må samtidig slå fast at de (endnu) ikke er tilstrækkelig anerkendte blandt toneangivende sprogbrugere til at de kan betegnes som fuldt korrekte. Vil man være på den sikre side her, gør man altså klogest i at skrive og sige:

Dem der fortsat vil bebrejde os vores holdning i denne sag, vil vi anbefale et besøg på selve institutionen.

Bonusordningen er kun aktuel for *dem* der kommer til tiden.

Produktion og korrektion

Spørgsmål om sproglig korrekthed kan enten ses under synsvinklen »produktion« eller under synsvinklen »korrektion«.

Produktionssynsvinklen er den man bruger når man skal beslutte sig til hvordan man selv vil skrive eller tale. Den angår ens egen sprogbrug.

Korrektionssynsvinklen er den man anvender når man skal vurdere – og evt. korrigere eller kritisere – det som andre skriver eller siger. Den drejer sig om de andres sprogbrug.

Når det gælder ens eget sprog, er det som regel fornuftigt at være så streng og intolerant som muligt. Det kan man som hovedregel regne med at ens sproglige omverden er, og ved også selv at være det undgår man at dem man skriver eller taler til, bliver afsporet eller distraheret af den måde man udtrykker sig på.

Men når det drejer sig om andres sprog, har man ikke uden videre ret til at være intolerant. Her bør man tværtimod være åben over for den sproglige variation og erkende og anerkende at der på en del punkter er udtryksmuligheder som er naturlige for ens medsprogbrugere selvom de måske ikke er det for en selv. Det kan bl.a. være tilfældet med brugen af *de* over for *dem*.

Overkorrekt – eller bare ukorrekt?

Tolerance over for forskellige varianter af sprogbrug er ganske almindelig hos professionelle sprogfolk og grammatikere, fx sådan nogle som mig (jeg?) og mine kollegaer i Sprognævnet.

Men det er ikke alle slags sprogbrug vi er lige tolerante over for. For eksempel kan vi bedre lide at man bruger *dem* hvor hovedreglen kræver *de* end at man bruger *de* hvor hovedreglen kræver *dem*. Vi er altså ret tolerante over for formuleringer som de følgende:

Dem der ønsker at deltage bedes indsende kuponen snarest.

Han er større end *mig*.

Derimod bryder vi os ikke meget om fx

Vi beder *de* der ønsker at deltage indsende kuponen snarest.

Jacob har lovet at hente Lise og *jeg*.

Der kan være flere grunde til at vi ser sådan på det. Den vigtigste er nok at brugen af *dem* i stedet for *de* er ægte folkelig sprogbrug – om end altså oprindelig ukorrekt. Brugen af *de* i stedet for *dem* er derimod hverken ægte folkelig eller ægte ukorrekt, men den er det som sprogforskere plejer at kalde »overkorrekt« – og det er noget af det værste en sprogbrug kan være.

Sprogbrug og moral

Brugen af *dem* i stedet for *de* finder man altså hos folket, hos naturens muntre, men udannede søn. Hos ham der ikke ved bedre, men som tror han kan tillade sig at bruge sit eget sprog når han skal omgås dannede mennesker. Ham har vi demokratisk sindede sprogfolk altid haft en vis sympati for. Og vi har frem for alt aldrig ment at det var moralsk

forkasteligt at han benyttede sproget på den måde.

Værre er det med brugen af *de* i stedet for *dem*. Den finder man nemlig hverken hos folket eller hos de (os) dannede. Næh, den finder man hos dem der forsøger at *virke* dannede, men som ikke rigtig er det. De ved at nogle regner det for udannet eller vulgært at sige »*Dem* der har lyst kan melde sig nu« i stedet for »*De* der har lyst kan melde sig nu«. Og af frygt for at komme til at *virke* udannede kommer de så til også at udskifte *dem* med *de* (og *mig* med *jeg* osv.) på steder hvor dannede sprogbrugere aldrig ville gøre det, dvs. dér hvor hovedreglen kræver at der bliver brugt *dem*.

Folk der siger *de* i stedet for *dem* afslører altså at de ikke har den dannelse de foregiver at have – og det er moralsk forkasteligt, synes de (vi) dannede. Det kan man selvfølgelig have lov til at synes, men det er en vurdering der ikke hører hjemme i et videnskabeligt baseret sprogligt ræsonnement.

Fædrenes synder?

Men selvom vi nu kunne blive enige om at det er moralsk forkasteligt at ændre sin sprogbrug så man kommer til at *virke* mere dannet end man i virkeligheden er – hvad så?

Behøver det at gå ud over den der i dag siger og skriver fx »til *de* der har lyst«. Hvorfra kan vi vide at han eller hun forsøger at gøre sig sprogligt til? En sådan brug af *de* i stedet for *dem* er absolut ikke ny i dansk. Er det ikke lige så sandsynligt at det var den pågældendes mor eller bedstemor eller oldemor der

var synderen, og at den »overkorrekte« sprogbrug ikke er udtryk for nogen aktuell social stræben, men simpelthen er den naturlige sprogbrug – lige så naturlig som brugen af *dem* i stedet for *de* er det for naturens muntre søn?

Hvor længe skal man lide under tidligere generationers sproglige misforståelser? Der er da vel ingen der vil bebrejde mig at jeg taler om en *propel* på en flyvemaskine selvom ordet er opstået ved en misforståelse. Ordet hed til at begynde med *en propeller* – i bestemt form flertal: *propellerne* – og på grundlag af flertalsformen konstruerede vore uvidende og udannede forfædre så den gale entalsform *en propel* (efter det mønster *de* i forvejen kendte fra fx *modellerne* : *model*, *kapellerne* : *kapel*).

Men uanset hvor skylden for overkorrekthederne nu skal placeres, så er der næppe tvivl om at man bør være forsigtig med at bruge *de* i stedet for *dem* – forsigtigere end med at bruge *dem* i stedet for *de*. Den faktiske intolerance hos de toneangivende sprogbrugere og sprogdømmere er simpelthen større over for de »overkorrekte« *de*-formuleringer end over for de »ukorrekte« *dem*-formuleringer. Det må man erkende og indrette sig efter, både når man selv bruger sproget, og når man som sproglig vejleder giver råd til andre om hvordan de skal bruge sproget.

Men derfor kan man jo godt samtidig tage afstand fra intolerancen over for *de*-formuleringerne og mene at det er urimeligt at motivere denne intolerance med en social og moralsk skelnen mellem hvad der er »overkorrekt« sprogbrug, og hvad der bare er »ukorrekt«.

Et eksperiment

Som nævnt i indledningen var der mange der reagerede på brugen af *dem* i stedet for *de* i Nyt fra Sprognævnet 1987/1. Jeg syntes derfor det kunne være interessant at se hvordan reaktionerne ville være på den modsatte sprogbrug, og anbragte to formuleringer med *de* i stedet for *dem* i min kommaartikel i sidste nummer af bladet:

(1) »Indtil 1955 gav Retskrivningsordbogen dog ikke nogen vejledning til *de* af ordbogens brugere der ønskede at sætte pausekommaer«. (S. 1, sp. 2).

(2) »Derudover har pausekommaet fungeret som en bekvem undskyldning for *de* der har svært ved at sætte korrekte grammatiske kommaer«. (S. 4, sp. 1–2).

Antallet af reaktioner var som i 1987, nemlig 14 (mod 15 i 1987) – og et par af dem der reagerede var de samme som tidligere havde reageret mod *dem*-formuleringen.

Og hvad kan man så tillade sig at slutte af dette lille eksperiment? – Ikke alverden. Det har hverken bekræftet eller afkræftet mit indtryk af at intolerancen over for de »overkorrekte« *de*-formuleringer er større end over for de »ukorrekte« *dem*-formuleringer – det er materialet for spinkelt til.

Derimod kan eksperimentet nok ses som en bekræftelse af at tolerancen over for konstruktioner med *de* + *af* – som i formulering (1) – er betydelig større end tolerancen over for konstruktioner hvor den henførende sætning kommer lige

efter *de* (som i formulering (2)): Kun 3 af de 14 læsere der reagerede havde øjensynlig bemærket »fejlen« i formulering (1) på side 1, mens alle på nær en enkelt havde hæftet sig ved brugen af *de* i formulering (2) på side 4.

Henrik Galberg Jacobsen (f. 1944) er amanuensis i Dansk Sprognævn.

NYE ORD

Artiklen nedenfor er en let bearbejdet del af en artikel med titlen *Helligånden er bagstopper* som Pia Jarvad har skrevet til tidsskriftet *Bogens Verden*, nr. 6, 1988.

Sproget har bolden

Af *Pia Jarvad*

I Morgenavisen Jyllands-Posten 14.4.1986 kunne man i overskriften til lederen læse »Helligånden er bagstopper«. Lederen handlede om en ballade i Indre Mission som var opstået fordi hovedbestyrelsen ikke havde tillid til andre end sig selv. Det burde bestyrelsen have; ifølge lederen i bevidstheden om at Helligånden er bagstopper. Selve ordet *bagstopper* (eller *stopper* som det også kan kaldes, direkte fra engelsk *stopper*) er en

betegnelse for en forsvarsspiller i fodbold, og det bruges jo her billedligt. Betegnelser fra fodboldspillet brugt billedligt i andre sammenhænge er vel nok et af de karakteristiske træk ved firsernes sprogbrug. Eksemplerne er mange:

»På banen som formandskandidater er desuden foreløbig LO's næstformand, Finn Thorgrimson og HK's formand, Jørgen Eiberg.« (Politiken 14.7.1987).

»dermed får vi samme mulighed som SF har haft til at skærpe profilen. Vi er med, men spiller lidt tilbagetrukkent, tilbagetrukket midtbane, kan du sige.« (Politiken 3.1.1988).

»Bolden er hermed givet op til en debat, der med usvigelig sikkerhed vil sætte sindene i endnu stærkere bevægelse. For ved sidelinien afventer erhvervslivet spændt det videre forløb.« (Politiken 14.10.1987).

»Madkulturens linjevogtere.« (Berlingske Tidende, marts 1988).

»På den måde er vi på boldbanen med de folk, vi spiller for.« (Politiken, magasinet Rock, 8.7.1988, s. 9).

»Det, der skal være det vigtigste lokomotiv i 1990'erne for Bush-regeringen er handel, og hvordan vil Amerika sikre sig at blive nøglespilleren?« (Berlingske Tidende 17.1.1989).

Det gule kort vises som en advarsel til en fodboldspiller, der har overtrådt visse

regler. *Det røde kort* vises ved udvisning. Og udtrykkene er forlængst trængt ind i almensproget:

»Jyske Bank får det gule kort.« (Berlingske Tidende 28.1.1984).

»Et chok, men vel alligevel ikke helt uventet, der havde jo været et par »gule kort« undervejs (»ostemadder« ville han have sagt).« (Nekrolog over Dirch Passer i Medlemsblad for Boldklubben af 1893, oktober 1980).

Nationalsporten fodbold har gennem de senere år undergået en del forandringer. Fodboldspillet er ikke længere for de glade amatører, der boltrer sig på grønsværen og taber og vinder med samme sind. Fodboldsporten er blevet teknokratiseret, kommercialiseret og professionaliseret. Og professionalisme er nu i dag en dyd, det er legitimt at tjene penge på sporten. Elitesporten er samtidig blevet nutidens store mediestof; verdensmesterskabet i fodbold transmitteres over hele kloden. Fodboldspillet samler nationen; går det landsholdet godt, jubler danskeren i national selvglæde, iført *danish dynamite-udstyr, roligantøj* og *klaphat*. Ikke underligt at hele dette show sætter sine aftryk på sproget; fodboldspillets særsprog bliver leverandør til et blomstrende billedsprog. Og politikerne etablerer kontakten til folket ved hjælp af udtryk fra denne nære verden.

Sparringspartner for ministeren

Men ikke kun fodboldspillets særsprog smitter af i almensproget, en anden leve-

randør til firsernes billedsprog er boksesporten:

»Departementets hovedopgaver bliver herefter: 1) Yde ministeren kvalificeret rådgivning, herunder virke som »sparringspartner« for ministeren.« (Industriministeriets fremtidige struktur, Arbejdsnotat fra Industriministeriet, juli 1987).

»En hovedopgave for centrene er at være sparringspartner – ikke mindst for mindre, lokale virksomheder – når det drejer sig om teknologifornyelse og virksomhedsudvikling.« (Nyhedsbrev fra Teknologistyrelsen, 5.11.1987).

»Da statsadvokaten i Sønderborg mandag måtte kaste håndklædet i ringen og opgive sin sag mod Superfos, havde han tabt den hidtil største miljøsag herhjemme – bødekraft: mindst 100.000 kr. – på et teknisk knockout.« (Information 3.11.1983).

»Derfor må undervisningsministeren hellere straks gå i 'inflight' med både amterne, Kirsten Stallknecht og de mange enevældige forstanderinder om en revideret og udvidet sygeplejeuddannelse.« (Politiken 12.5.1986).

»George, jeg er i dit ringhjørne.« (Afskedstale af Ronald Reagan, passusen her er henvendt til præsidentkandidat George Bush, tv-tekst i Tv-Avisen 16.8.88, oversat fra amerikansk »George, I am in your corner«).

»Politiske iagttagere står ved ringside og vurderer politik som sportspræstationer, og så er ti år som britisk premierminister (*dvs. Margaret Thatcher*) naturligvis en rekord og et mesterstykke.« (Politiken 1.5.1989).

Også cykelsport og tennis er repræsenteret:

»Valgt som nr. et for Venstre i Ribe var sidst den politiske ordfører Laurits Tørnæs, og han har på forhånd førertrøjen i det interne kapløb.« (Det fri Aktuelt 8.9.1987) – Udtrykket *førertrøje* eller *den gule førertrøje* stammer vel fra fransk *le maillot jaune*, en trøje som vinderen i de enkelte etaper i det franske cykelløb Tour de France bærer.

»En af truslerne er, at folkestyret reelt erstattes af et ekspertstyre. Simpelt hen fordi politikerne og folket ikke formår andet end at ligge i baghjul af den teknologiske udvikling.« (Politiken 30.10.1986).

»men ingen skal tro, at IBM er slået af den grund. Big Blue er kun trængt i defensiven og har – i tennisjargon – to sætbolde mod sig ved stillingen 5-4.« (Datatid, oktober 1988, s. 5).

I en tid hvor internationaliseringen trænger sig på, og hvor det indre marked kan give nogle en angst for at det danske sprog ikke vil stå distancen, kan vi også glæde os over at vi er i stand til at skabe et fornyende billedsprog. Og fornyelser i billedsproget sker der hele tiden. Som en

kuriositet kan det nævnes at datateknologien, som er et af de fagområder der vel nok er mest påvirket af engelsk, nu er begyndt at bruge billeder fra håndgeringsfaget:

»Snitmønstrene medfører, at det er lettere at lave hele serier af dokumenter, hvor layout og typografi er helt ensartet«. (Datatid, oktober 1988, s. 109).

»konkurrenten [*dvs. et edb-firma*] har haft ret let spil på PC-markedet med sit avancerede snitmønsterkoncept«. (Datatid, oktober 1988, s. 110).

Pia Jarvad (f. 1946) er amanuensis i Dansk Sprognævn.

En hjælp til bedre sprogbrug

Af Mogens Gradenwitz

Mange mennesker kender til den usikkerhed, der kan gribe én, når man sidder foran skrivemaskinen. Uanset om man er ved at udforme et forretningsbrev eller en hilsen til fraværende venner, kan man pludselig komme i tvivl om, hvad der er den mest rigtige eller hensigtsmæssige udformning af en given tanke. Denne usikkerhed er ikke *kun* en ulykke, den sproglige problembevidsthed er en nødvendig forudsætning for at kunne skrive rimelig godt.

Hvis usikkerheden drejer sig om stavning eller bøjning af enkeltord, slår man naturligvis op i *Retskrivningsordbogen*, der jo rummer en fast norm for disse områder. Næsten den samme normfasthed findes ved tegnsætningen, der er grundigt behandlet i *Retskrivningsordbogens* ikke-alfabetiske del.

Situationen er mere uoverskuelig, hvis ens usikkerhed gælder et af de mange sproglige valg, der ikke er underlagt en norm i strengeste forstand, men som styres af traditioner, der er skabt af generationer af professionelt skrivende fra bogverdenen og erhvervslivet. Disse traditioner kan hverken formidles systematisk eller som en alfabetisk ordliste; de kan kun videregives fornuftigt i en praksisorienteret fremstilling, altså på basis af en viden om, hvad skrivende

mennesker hyppigst står usikre over for eller gør »fejl« i. En sådan viden findes bl.a. i *Dansk Sprognævn*, nemlig i form af kendskab til, hvad nævnet særlig ofte bliver spurgt om, jf. Else Bojsens artikel i *Nyt fra Sprognævnet* 1988/3.

Det er meget nyttigt at have bøger, som både gør rede for de retskrivningsregler, der volder mest besvær, og for den mere eller mindre faste praksis, der følges af gode skribenter. Mange hjælpemidler på området handler desværre enten kun om det elementære (stavningen) eller omvendt kun om mere overordnede teksttræk (komposition, stofudvælgelse). Nu er der imidlertid udkommet en omfattende og alsidig vejledning i udformning af alle ikke-literære tekster, skrevet af to erfarne sprogvejledere og undervisere, nemlig Henrik Galberg Jacobsen (ansat i Dansk Sprognævn) og Peter Stray Jørgensen. Bogen er kommet på Politikens Forlag i september 1988 og hedder *Håndbog i Nudansk*.

Håndbogen indeholder godt 120 afsnit med titler som »Apostrof«, »At eller og?«, »Citatteknik«, »Datoer«, »Fremmedord på -ium«, »Illustrationer og figurer«, »Korrekturtegn«, »Læserbreve«, »Nogen eller nogle?«, »Plakater og opslag«, »Punktum«, »R-problemer«, »Stillingsansøgninger«, »Tekstreferater« og »Udråbstegn«. Hvert afsnit indeholder en ganske kort, indrammet tekst med titlen »Kort og godt om . . .«. Den øvrige tekst giver en mere udførlig fremstilling med mange eksempler og af og til med begrundelser for den anbefalede sprog-

brug. Der er også et stikordsregister og en omfattende litteraturliste.

Hedder det *bekræfte* eller *bekræftige*? Hvad er et *procesdiagram*? Hvordan er den internationale standard for datoangivelser? Skal der punktum efter overskrifter? Hvad er korrekturtegnet for indrykning? Skriver man *kalkunen optøs* eller *kalkunen optøes*? Hvordan udformes litteraturfortegnelser? Hvad er en homografordbog? Hvordan udformes mødereferater? Hvornår skal der endelses-*t* på *endelig*? Hvorfor hedder det *kompetence* med *-e*, men *tolerance* med *-a*? Hvilke sproglige normer har *Dansk Standardiseringsråd* sat? Hvad er *lix*?

Alle disse spørgsmål og mange flere besvares i *Håndbog i Nudansk!*

Henrik Galberg Jacobsen og Peter Stray Jørgensen: *Håndbog i Nudansk*. Politikens Forlag, 1988. 528 s., 248 kr.

Mogens Gradenwitz (f. 1928) er lektor ved Blaagaard Statsseminarium, medlem af Dansk Sprognævn.

Publikationer fra Sprognævnet

Sprognævnet på skærmen

Sprognævnet på skærmen 1988/89 er en samling af ganske korte artikler om forskellige sproglige emner. Artiklerne stammer fra Sprognævnets sprogrubrik i Danmarks Radios TEKST-TV i sæsonen 1988/89.

Sprogrubrikken i tv består af fire sprogsider, der kan modtages ca. 18 timer i døgnet af seere med tekst-tv på deres apparat. Sprogsiderne udskiftes en gang om ugen med fire nye.

Der er mange der er glade for sprogsiderne i TEKST-TV - men som er kede af at de forsvinder igen efter en uge på skærmen. Det har vi nu søgt at råde bod på med hæftet *Sprognævnet på skærmen 1988/89*. I hæftet kan man bl.a. få svar på følgende spørgsmål:

- Hvad er *triatlon*, og hvad kommer ordet af?
- Må man dele *sp*, *st* og *sk*?
- Har *slitage* noget at gøre med *at slide*?
- Hvordan forkorter man ugedagens navne?
- Hvordan udtales *tunnel*?
- Hedder det *guld* fordi det er gult?
- Hvor kommer ordet *falafel* fra?
- Er der noget der hedder »snu som en østers«?
- Hedder det *ungarsk* eller *ungarnsk*?
- Hvad betyder *misligholde* egentlig?
- Hvad forskel er der på *skruppelløs* og *skrupuløs*?

Hæftet forhandles kun af Sprognævnet.

Dansk Sprognævn: *Sprognævnet på skærmen 1988/89*. Dansk Sprognævns skrifter 16. Sprognævnet/DR-TTV, 1989. 40 s., 25 kr. inkl. moms og forsendelse. - Man kan få hæftet ved at indbetale 25 kr. på Sprognævnets postgirokonto 6 10 17 20.

Svagsynsudgave af Retskrivningsordbogen

Dansk Sprognævn har nu udsendt den nye Retskrivningsordbog (1986) i en udgave der er særligt tilrettelagt for svagsynede. Der er ikke tale om en opfotografering af ordinæruddagen, men om en helt ny typografi der bygger på den nyeste viden om sammenhængen mellem typografi og læselighed. Udgaven fylder 1041 sider mod ordinæruddagens 622 s.

Initiativet til svagsynsudgaven af Retskrivningsordbogen er kommet fra *Instituttet for Blinde og Svagsynede*, og den er blevet til i et samarbejde mellem instituttet, Gyldendal og Dansk Sprognævn.

Prisen har kunnet holdes nede på 200 kr. takket være donationer fra Dispositionsfonden for de Kgl. Blindeinstitutter, Egmont H. Petersens Fond og Dansk Blindesamfund samt tilskud fra Gyldendal og Dansk Sprognævn.

Der er flere oplysninger om den nye ordbog i Ole Norling-Christensens artikel »Svagsynsudgave af Retskrivningsordbogen« i *Nyt fra Sprognævnet* 1988/4, s. 8-11.

Svagsynsudgaven af Retskrivningsordbogen fås kun hos boghandlerne.

Dansk Sprognævn: *Retskrivningsordbogen. Svagsynsudgave*. Gyldendal, 1989, 1041 s., 200 kr.

SPØRGSMÅL OG SVAR

Midaldrende

Spørgsmål: Er en på 50 år *midaldrende* eller *middelaldrende*?

Svar: Det almindelige ord er *midaldrende*. Det er derfor det eneste af de to ord der er med i de mindre ordbøger, således Retskrivningsordbogen. Ordbog over det Danske Sprog, bind 14, 1933, har også *middelaldrende*, men siger at det nu er sjældent (ordbogen nævner at Holberg, Johannes Ewald, Blicher og Georg Brandes har brugt ordet). Det gælder stadig, men muligvis er *middelaldrende* lidt hyppigere i talesprog end i skriftsprog.

Det ældste ord af de to er *midaldrende*. Forstavelsen *mid-* har vi kun i få andre ord, fx *midnat* og *midsommer*. Der er ingen nye ord med denne forstavelse. Derimod får vi flere og flere ord med tillægsordet *middel* som første sammensætningsled, fx *middelkraftig*, *middel-tung*, *middelindkomst*. Dette kan måske bidrage til at ordet *middelaldrende* stadig forekommer.

Et almindeligt argument mod dette ord er at det jo ikke har noget at gøre med den historiske periode *middelalderen*. Men i norsk bokmål - dvs. det norsk som står dansk nærmest - er *middelaldrende* det almindelige ord og *midaldrende* yderst sjældent, om det overhovedet forekommer mere. Og den gængse betegnelse for den historiske pe-

riode er også i norsk bokmål *middelalder*. I det andet norske mål – nynorsk – er *midalders* og *midaldra* gængse ord, foruden *middelaldrande*, men de almindelige betegnelser for den historiske periode er *mellomalder* og *midalder*. På svensk hedder det fx *en medelålders man* 'en midaldrende mand', men til dansk *middelalderen* svarer *medeltiden*.

Som nævnt ovenfor kommer der ikke nye ord på dansk med forstavelsen *mid-*. Men et gammelt ord, *midalder* 'den mellemste del af et menneskes normale levetid', hvor det yngste citat i Ordbog over det Danske Sprog er fra 1844, er i de senere år kommet i brug igen, nemlig som oversættelse af engelsk *midlife*, ikke mindst i sammensætningen *midalderkrise*, engelsk *midlife crisis*. Ordet *midalder* svarer jo godt til *midaldrende*.

I øvrigt kendes der et tredje tillægsord med samme betydning: *mellemaldrende*, men det er meget sjældent.

På tværs af sektorer

Spørgsmål (fra en kommune): Der tales for tiden meget om samarbejde på tværs af sektorer. I den forbindelse ses forskellige udtryk: *tværsektorel* – *tværsektoriel* – *tværsektorial* (jf. engelsk *sectorial*). Hvilket udtryk bør efter Sprog-nævnets mening foretrækkes?

Svar: Af de tre ord kan vi sige god for *tværsektoriel* og *tværsektorial*. Derimod kan vi ikke anbefale det tredje ord: *tværsektorel*. Men en fjerde mulighed er i orden: *tværsektoral*. Ofte kan også en femte mulighed komme på tale: *tværsektor-* som første sammensæt-

ningsled i et navneord, således *tværsektorgruppe*, *tværsektorsamarbejde*, *tværsektortænkning* mfl.

Ingen af de ord vi har nævnt står så vidt vi ved endnu i nogen ordbog, men vi har på én undtagelse nær mødt dem alle i Statstidende og andre dagblade. Undtagelsen er *tværsektorel*.

Når vi ikke kan sige god for dette sidste ord skyldes det at man til navneord der ender på *-or* ikke plejer at danne tillægsord ved at føje *-el* til navneordet. I stedet kender man endelserne *-iel* (således *vektoriel* til *vektor*), *-ial* (således *ækvatorial* til *ækvator*) og *-al* (således *pastoral* til *pastor*, *rektoral* til *rektor*).

Af de tre tillægsord som vi kan anbefale, altså *tværsektoriel*, *tværsektorial* og *tværsektoral*, har vi mødt det tredje sjældnest.

Tilsvarende tillægsord findes så vidt vi ved ikke på norsk, svensk og engelsk. Men De har god grund til at nævne det engelske tillægsord *sectorial*, og det kan udmærket være det som ligger bag det danske ord *tværsektorial*. Og det er naturligvis vigtigt at se hvilket eller hvilke tillægsord vi har på dansk til selve navneordet *sektor*. Den eneste ordbog hvor vi har fundet oplysning om det spørgsmål, er Gyldendals Fremmedordbog (1987); den giver *sektorial* og bemærker at engelsk har *sectorial*. Vi har dog også mødt *sektoral* og *sektoriel*. Alle tre muligheder er i orden. Norsk og svensk har *sektoriell*, tysk *sektoral* og fransk *sectoriel*.

Svigspletning, svigslettelse

Spørgsmål: Vi har brug for et ord der betegner det forhold at en person bliver

slettet som medlem af en arbejdsløshedskasse på grund af svig fra den pågældendes side. Skal vi kalde det *svigsletning*, *svigssletning*, *svigslettelse* eller *svigsslettelse*?

Svar: Mulighederne med to *s*'er midt i ordet er bedst: *svigssletning* og *svigslettelse*. Om man lader ordet ende på *-sletning* eller på *-slettelse* kan komme ud på ét.

Når vi kan råde til at skrive to *s*'er er det fordi ordet *svig* i juridisk sprog plejer at have et *-s-* efter sig når det er første led i et sammensat ord, således *svigsindsigelse*, *svigsregel*, *svigstilfælde*.

I øvrigt kan man jo også skrive *sletning på grund af svig* eller *slettelse på grund af svig*.

Tjener, en kold Tuborg!

Spørgsmål: Vi er en 10. klasse der er i tvivl om brugen af store og små bogstaver i ét bestemt tilfælde. *Tuborg*, *Carlsberg* osv. er navne på bryggerier og på en bestemt øl, så her er vi ikke i tvivl om at det skal skrives med stort. Men vi er i tvivl hvis man taler om folk der sidder og drikker Tuborg/Carlsberg pilsnerøl. Her synes vi man henfører til øllet, ikke til et bestemt mærke.

Svar: Problemet er jo at man undertiden bruger egennavne som fx *Tuborg* og *Carlsberg* så de næsten betyder det samme som fællesnavnene *øl* eller *pilsner*. Man kan så i den slags tilfælde komme i tvivl om man skal skrive med stort eller lille.

Vi synes man skal skrive med stort i dette tilfælde. For selvom man bruger

ordene på den måde, så er der kun tale om at de *næsten* betyder det samme som *øl* eller *pilsner*. Men de er stadig egennavne og ikke fællesnavne og skal derfor stadig skrives med stort.

Det kan nogle gange være svært at kende forskel på egennavne og fællesnavne, men her synes vi at sagen er nogenlunde klar: Hverken *Tuborg* eller *Carlsberg* kan så vidt vi ved bruges om andet end lige netop Tuborgøl og Carlsbergøl. Hvis man bestiller en *Tuborg*, og får en øl fra fx Albani eller Ceres, kan man med god grund bebrejde tjeneren at han har misforstået ens bestilling. Hvis man derimod bestiller en pilsner eller en lagerøl eller en fadøl, ja så har man blot bedt om en bestemt type øl uden tanke på noget bestemt fabrikat, og så kan tjeneren vælge mellem forskellige mærker uden at man kan tillade sig at blive sur.

At fx *Tuborg* ikke kan bruges om øl i al almindelighed, kan man også se af følgende opdigtede replikskifte:

- Tjener, jeg vil gerne have en kold Tuborg!
- Så gerne, hr.! Skal det være Ceres eller Albani?

Det er jo fuldstændig meningsløst. Derimod ville svaret have været helt i orden hvis gæsten i stedet havde sagt: »Tjener, jeg vil gerne have en kold øl!«

Og på samme måde er det med fx cigaretter. Man kan ikke sige om en person at han ryger 30 Cecil om dagen hvis man blot mener at han ryger 30 cigaretter om dagen. *Cecil* betegner – ligesom *Prince*, *Kings* osv. – cigaretter af et be-

stemt mærke og kan ikke bruges om cigaretter i al almindelighed. Her skal man altså også skrive med stort uanset om man mener enkelte cigaretter af et bestemt mærke eller om man mener mærket som sådant.

- I øvrigt kan ordet *tuborg* godt bruges som andet end et egennavn, nemlig om en særlig form for parenteser eller klammer: {}. De har fået deres navn fordi de i formen ligner taget over bryggeriets ølvogne.

Den her og denne her

Spørgsmål: Det forekommer mig at ordet *her* mange gange bliver brugt lidt overflødigt, fx

- i *det her* samfund
- på *det her* punkt
- i *dette her* hefte
- trænge ind i *det her* problem
- *denne her* lave kurs

Ovennævnte citater er fra radioen. Hvad mener Sprognævnet om dem?

Svar: Det er ikke i alle de eksempler De nævner at *her* kan betragtes som lidt overflødigt. For eksempel betyder *i det her samfund* jo ikke det samme som *i det samfund*.

Man kan altså ikke bare udelade *her* uden samtidig at ændre betydningen. Men man kan udskifte fx *det her* med *dette* og altså skrive *i dette samfund, på dette punkt, trænge ind i dette problem*. I disse tilfælde, hvor man altså kan udskifte *det her* med *dette* (og *den her* og *de her* med *denne* og *disse*), er der en stilistisk forskel på udtrykkene: Formule-

ringerne med *det her* osv. er de mest tale-sproglige eller dagligdags, mens formuleringerne med *dette* osv. er lidt mere skriftsproglige.

Der er altså ikke spor i vejen for at bruge udtrykkene med *det her* (og *den her* og *de her*) i mere uformel stil, fx i radioen.

Lidt anderledes forholder det sig med formuleringer som *dette her* (*dette her hefte*) og *denne her* (*denne her lave kurs*). Her kan *her* jo udelades og kan altså siges at være overflødigt. På den anden side kan man også sige at *her* i forbindelser som *denne her* fungerer som en ekstra understregning, og det vil derfor ikke være rimeligt at regne det for ukorrekt, specielt ikke i talesprog.

Gjaldt – med eller uden j-lyd

Spørgsmål: Hvilken udtale af *gjaldt*, altså datidsformen til *at gælde*, vil Sprognævnet anbefale: med eller uden j-lyd? I radio og tv hører jeg gang på gang ordet udtalt uden j, men Retskrivningsordbogen staver jo formen med j.

Svar: De to udtaler har begge stor udbredelse inden for rigssproget. Vi kan derfor ikke anbefale den ene frem for den anden. Vi er imidlertid opmærksomme på at der er mennesker der anser udtalen uden j for tvivlsom, mens alle synes at kunne godkende udtalen med j.

Stavning og udtale uden j var i øvrigt det oprindelige.

Adresse og telefoner

Dansk Sprognævn
Njalsgade 80
2300 København S

Postgiro
6 10 17 20

Abonnement mv.
31 54 22 11 (Københavns
Universitets omstillingsbord)

Oplysning
31 54 60 11 (direkte ledning,
mandag-fredag 10-14)

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 45 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement ved at indbetale 45 kr. på Sprognævnets postgirokonto 6 10 17 20.

Hvis bladet skal sendes til en anden adresse end indbetalerens, beder vi om at det fremgår udtrykkeligt af indbetalingen.

Artikler med navn står for den enkelte forfatters regning. Usignerede artikler giver udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Nyt fra Sprognævnet

1989/2 · juni

Til de der..?	1
Sproget har bolden	7
En hjælp til bedre sprogbrug....	10
Publikationer fra Sprognævnet..	11
Spørgsmål og svar	12

Næste nummer udkommer i september 1989.

ISSN: 0550-7332

Tryk: Bianco Luno A/S, København